

INSTRUMENTY PRAWNE STOSOWANE W PRZYPADKACH PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

WPROWADZENIE

Przestępczość nieletnich w rozumieniu prawa karnego dotyczy osób, które w momencie popełnienia czynu zabronionego nie ukończyły 17 roku życia, odpowiadających karnie tylko w szczególnych przypadkach, określonych w art. 10 §2 *Kodeksu karnego* oraz w art. 94 *Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich* z 1982 roku, jak również osób, które cytowana Ustawa kwalifikuje w zależności od wieku nieletniego, tj.: do 18 roku życia – w odniesieniu do zapobiegania i zwalczania demoralizacji; od 13 do 17 roku życia – w związku z prowadzeniem postępowań o czyny karalne; nie dłużej niż do ukończenia 21 roku życia – w odniesieniu do wykonywania środków wychowawczych i środka poprawczego. Jest to zjawisko bardzo negatywne w sensie oddziaływania na prawidłowy rozwój i funkcjonowanie społeczeństwa. Oddziaływanie tego zjawiska, mimo częstego deprecjonowania i niedostrzegania, jest wielostronne oraz wielowarstwowe, zarówno w zakresie przyczyn, jak i skutków społecznych. Wpływa negatywnie na prawidłową realizację funkcji socjalizujących społeczeństwo, naruszając jego strukturę i wywołując bezpośrednie zagrożenia dla właściwego funkcjonowania prawa i porządku publicznego.

Ostatnie dziesięciolecie XX wieku przyniosło wyraźny wzrost przestępczości nieletnich, wzbudzając tym samym niepokój zarówno wśród pedagogów, pracowników wymiaru sprawiedliwości, jak i całej opinii publicznej (Sitkowska, 1998, s. 13). Dlatego też problem przestępczości nieletnich wymaga podjęcia szerszej dyskusji nad koncepcją całościowej reformy prawa dotyczącego nieletnich. Dostrzega się potrzebę opracowania całkowicie nowego aktu prawnego regulującego kompleksowo problematykę nieletnich (Bałandynowicz, 2007, s. 9).

STOSOWANIE ŚRODKÓW ODDZIAŁYWANIA WYCHOWAWCZO-RESOCJALIZUJĄCEGO I LECZNICZEGO WOBEC NIELETNICH

Środki stosowane wobec nieletnich popełniających czyny karalne, czyli czyny zabronione przez Ustawę jako: przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo wykroczenie określone w artykułach: 51, 69, 74, 76, 85, 87, 119, 122, 124, 133 lub 143 *Kodeksu wykroczeń*; art. 1§2 ust. 2 Ustawy z dnia 26 października 1982 r. *o postępowaniu w sprawach nieletnich** (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228 z późn. zm.) powinny mieć na uwadze ściśle określony cel, jakim jest wychowanie nieletniego. W tym przypadku mówimy o wychowaniu opiekuńczym (Lipkowski, 1971, s. 8)**, które obejmuje nie tylko małoletnich pozbawionych częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej, ale również niedostosowanych społecznie, czyli zdemoralizowanych, a w tym popełniających czyny karalne. Podstawową dyrektywą w postępowaniu z nieletnimi jest dążenie, żeby stosowane środki wychowawcze miały na celu właściwe kierunkowanie młodego człowieka. Chodzi o spowodowanie u niego korzystnych zmian, których późniejszym skutkiem będzie właściwe funkcjonowanie pośród reszty społeczeństwa. Naganne zachowanie w wieku dziecięcym czy też nastoletnim, stanowiące tzw. „błędy młodości”, częstokroć stymulowane jest otoczeniem nieletniego. Szczególnie ubolewać należy nad jego środowiskiem rodzinnym. W takich właśnie okolicznościach niezbędna jest właściwa, przemyślana i adekwatna do sytuacji reakcja ze strony władnego do rozstrzygania w sprawach nieletnich sądu rodzinnego, czy też inaczej sądu opiekuńczego – bowiem w obowiązującym porządku prawnym nazwy te funkcjonują niejako obok siebie, a poszczególne akty prawne, czasem nawet różne przepisy w ramach jednego aktu prawnego, odwołują się do jednej lub drugiej z nich. W rozumieniu ustrojowym (sądu jako organu) chodzi o ten sam rodzajowo sąd, którym jest sąd rodzinny i nieletnich, funkcjonujący w strukturze sądownictwa powszechnego jako jednostka organizacyjna sądu rejonowego (wydział). Sąd ten winien dołożyć każdorazowo wszelkich starań, aby tę młodą osobę odpowiednio ukierunkować. Sąd rodzinny i nieletnich rozpoznający sprawy, do których stosuje się Ustawę *o postępowaniu w sprawach nieletnich* (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228 z późn. zm.) może zastosować wobec nieletniego trzy rodzaje środków:

- wychowawcze;
- poprawcze;
- leczniczo-wychowawcze.

* Co do pojęcia czyny karalnego zob. dodatkowo: Borowski i Wysocki (2001, s. 16) oraz Zedler (1986, s. 11–12).

** O. Lipkowski uważa, że wychowanie opiekuńcze to proces przywracania dzieci i młodzieży społecznie niedostosowanej do zachowań obowiązujących w społeczeństwie. „[...] zmierza do jak najpełniejszego rozwoju pozytywnych cech psychofizycznych dziecka, do jak najlepszego przysposobienia go do spełniania zadań społecznych i osiągania osobistego zadowolenia w realizacji optymalnych zadań życiowych” (Lipkowski, 1971).

Spośród wyżej wymienionych tylko środki wychowawcze z jednym wyjątkiem, co wyjaśnię poniżej, należą do dziedziny wychowania opiekuńczego. Środek poprawczy jest instytucją wychowania resocjalizującego (Borowski i Wysocki, 2001, s. 38), a środki leczniczo-wychowawcze to kategoria wychowania rewalidacyjnego i rewalidacyjno-resocjalizacyjnego. Różnica między nimi polega na tym, że środki wychowawcze w znaczeniu Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228 z późn. zm.) są narzędziem zarówno zapobiegania, przeciwdziałania, jak i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich, podczas gdy środki leczniczo-wychowawcze służą tylko zatrzymaniu procesu demoralizacji (przeciwdziałanie) i jej zwalczaniu oraz zwalczaniu przestępczości, zaś środek poprawczy to wyłącznie narzędzie zwalczania przestępczości po ukończeniu przez nieletniego 13 roku życia.

Funkcjonujące obecnie środki wychowawcze, których katalog ujęto w Ustawie, można podzielić na trzy kategorie:

- pozostawiające nieletniego w jego dotychczasowym środowisku – udzielenie upomnienia, zobowiązanie do określonego zachowania, nadzór odpowiedzialny rodziców, organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy, osoby godnej zaufania lub nadzór kuratora;
- kierujące nieletniego do placówki przejmującej od prawnych opiekunów część obowiązków wychowawczych – skierowanie do ośrodka kuratorskiego, organizacji lub instytucji zajmującej się pracą z młodzieżą o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, przy czym nieletni zobowiązany jest do przebywania tam w określonych porach dnia;
- całkowicie zmieniające środowisko wychowawcze – umieszczenie w rodzinie zastępczej, w młodzieżowym ośrodku socjoterapii lub młodzieżowym ośrodku wychowawczym (Grzywińska, 2010, s. 83).

Po środki wychowawcze wobec nieletniego sąd rodzinny może sięgnąć w następujących sytuacjach:

- kiedy stwierdza demoralizację nieletniego*;

* Jakkolwiek nie ma pełnej zgodności co do definicji demoralizacji, przyjmuje się, że jest to: proces charakteryzujący negatywne postawy i zachowania nieletniego w stosunku do obowiązujących w społeczeństwie podstawowych norm i zasad postępowania. Przykładowy katalog okoliczności i zachowań, świadczących o demoralizacji nieletniego zawiera art. 4 § 1 u.p.n. – „[...] w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych [...]”. Zakres okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego określony jest w Ustawie jedynie przykładowo, przez wyliczenie najbardziej typowych i najczęściej występujących objawów demoralizacji. Zachowania tego rodzaju pozwalają na ocenę nieletniego jako społecznie nieprzystosowanego wówczas, gdy jako zespoły występują po 2–3 różnego rodzaju, przy czym powinny powtarzać się wielokrotnie, przybierając postać systematycznego postępowania (Gromek, 2001, s. 44); proces odchodzenia od obowiązujących wartości moralnych, przejawiający się w przestępczości, wykołajeniu, stanu upadku moralnego, zepsucia, rozluźnienia dyscypliny, harmonii (*Słownik języka polskiego*, 1982, s. 379); stan osobowości cechujący się negatywnym ustosunkowaniem (nastawieniem, postawą) wobec oczekiwań społecznych, zgodnych z rolami społecznymi (Zedler, 1986, s. 13).

- w przypadku popełnienia czynu karalnego, kiedy nie dostrzega demoralizacji;
- kiedy popełniony czyn jest przejawem demoralizacji;
- w przypadku popełnienia przestępstwa po ukończeniu 13 roku życia, jeżeli dojdzie do przekonania, że wystarczające – zamiast środka poprawczego – będzie zastosowanie środka wychowawczego lub łącznych środków wychowawczych, jak również wtedy, gdy stopień demoralizacji sprawcy nie jest wysoki, a okoliczności oraz charakter przestępstwa nie przemawiają za sięgnięciem po środek poprawczy.

Wszystkie środki wychowawcze, jakie Ustawa pozostawia do dyspozycji sądu (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228 z późn. zm., art. 6), pod względem funkcjonalnym – biorącym pod uwagę tryb postępowania właściwy dla ich zastosowania – są środkami opiekuńczo-wychowawczymi. Natomiast w znaczeniu przedmiotowym, w aktualnie obowiązującym porządku prawnym, można stwierdzić, że są to (Borkowski i Wysoczek, 2001, s. 31–32):

1. Środki wychowawczej perswazji.
2. Właściwe środki opiekuńczo-wychowawcze, w tym:
 - a. przewidziane w *Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich*:
 - związane z nadzorem (nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna; nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego);
 - środki sterowanego oddziaływania wychowawczego w grupie rówieśniczej (skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym);
 - umieszczenia (umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w rodzinie zastępczej zawodowej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim; umieszczenie w zakładzie poprawczym);
 - posiadające charakter kompensacyjny i ochronny (zakaz prowadzenia pojazdów; przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego);
 - b. przewidziane w *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*.

Obok środków wychowawczych, jak i niezależnie od nich, Ustawa o *postępowaniu w sprawach nieletnich* daje również możliwość stosowania środków profilaktyki opiekuńczo-wychowawczej, które może zastosować sąd rodzinny. Jeżeli okoliczności i charakter sprawy, a także celowość zastosowania i dobór środków nie budzą wątpliwości, sąd rodzinny orzeka o zastosowaniu zobowiązania rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wy-

chowania, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony, oraz lekarzem lub zakładem leczniczym; zobowiązania rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego. W tym przypadku sąd może również zwrócić się do właściwych instytucji państwowych lub społecznych oraz jednostek samorządowych o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego.

Działania podejmowane wobec nieletnich w oparciu o przepisy Ustawy o *postępowaniu w sprawach nieletnich*, obok dążenia do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich, mają również na względzie stwarzanie nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, warunków powrotu do normalnego życia i umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa.

Powyzsze cele deklarowane w preambule do Ustawy o *postępowaniu w sprawach nieletnich* wskazują na przenikanie się funkcji opiekuńczej i wychowawczej, co jest widoczne dodatkowo m.in. w przepisach art. 3 § 1, art. 6 pkt. 9 i 11, art. 7 Ustawy, wskazujących na konieczność kierowania się przede wszystkim dobrem nieletniego, co oznacza m.in. tworzenie dla nieletniego optymalnych możliwości zaspokojenia potrzeb psychicznych i fizycznych oraz rozwijania uzdolnień i nabywania umiejętności zgodnie z wymaganiami prawa i ogólnie akceptowanymi zasadami moralności, co powinno w przyszłości pozwolić mu na uzyskanie samodzielności i stabilizacji życiowej oraz zajęcie odpowiadającego jego możliwościom miejsca w społeczeństwie (Gaberle i Korcyl-Wolska, 2002, s. 35), dążenie do osiągnięcia korzystnych zmian w jego osobowości i zachowaniu się oraz zmierzanie w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Ustawa o *postępowaniu w sprawach nieletnich* podkreśla także konieczność brania pod uwagę wieku, stanu zdrowia i stopnia rozwoju nieletniego w dążeniu do uzyskania pozytywnych zmian w jego osobowości i zachowaniu. Wszystkie te czynniki wpływają na orzeczenie najbardziej w danej sytuacji adekwatnego środka oddziaływania wychowawczego (Grzywińska, 2010, s. 83). Tak więc sąd przy orzekaniu kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować, w szczególności w przypadku zastosowania kary za przestępstwo w ramach instytucji art. 10 § 2 *Kodeksu karnego*.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ NIELETNIEGO ZA POPEŁNIENIE CZYNU ZABRONIONEGO POD GROŻBĄ KARY

W podjętych rozważaniach należy zwrócić uwagę na fakt, iż odpowiedzialność nieletniego za popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary została w polskim prawie uregulowana dwutorowo. Z jednej strony przepisy *Kodeksu karnego* przewidują w pewnych wyjątkowych wypadkach możliwość zastosowania w stosunku do nieletniego ogólnych zasad odpowiedzialności karnej, z drugiej natomiast obowiązująca Ustawa o *postępowaniu w sprawach nieletnich* reguluje między innymi także postępowanie wobec nieletniego dopuszczającego się czynu zabronionego. Jak już wspomniano, Ustawa ma na celu przeciwdziałanie wszelkim przejawom demoralizacji i przestępczości nieletnich.

Zgodnie z art. 4 Ustawy o *postępowaniu w sprawach nieletnich* jednym z przejawów demoralizacji jest właśnie popełnienie czynu zabronionego. Biorąc pod uwagę obie wspomniane regulacje prawne (Ustawę o *postępowaniu w sprawach nieletnich* oraz *Kodeks karny*), należy rozróżnić następujące sytuacje:

1. Nieletni dopuszcza się czynu zabronionego przed ukończeniem 13 roku życia – sąd traktuje popełnienie takiego czynu wyłącznie jako przejaw demoralizacji nieletniego, może zastosować środki przewidziane w Ustawie o *postępowaniu w sprawach nieletnich*.
2. Nieletni dopuszcza się czynu zabronionego między 13 a 17 rokiem życia – co do zasady sąd stosuje środki przewidziane w Ustawie o *postępowaniu w sprawach nieletnich*. Jeżeli jednak nieletni ukończył lat 15 i dopuścił się czynu zabronionego (określonego w art. 134; art. 148 § 1, 2 lub 3; art. 156 § 1 lub 3; art. 163 § 1 lub 3; art. 166; art. 173 § 1 lub 3; art. 197 § 3 lub 4; art. 223 § 2; art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280) może odpowiadać na zasadach określonych w *Kodeksie karnym*, o ile sąd uzna, że okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności wcześniej stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne.
3. Sprawca dopuszcza się czynu zabronionego między 17 a 18 rokiem życia – co do zasady sąd stosuje przepisy *Kodeksu karnego* (sprawca nie jest już nieletni, ponieważ skończył lat 17); wyjątkowo jednak sąd stosuje zamiast kary środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli popełniony czyn jest występkiem, a okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.

Skazując nieletniego za popełnienie przestępstwa, sąd nie może wymierzyć kary przekraczającej dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia, a może także zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Z zasady nieletni odpowiada przed sądem rodzinnym, jednakże w przypadku

zastosowania unormowania z art. 10 § 2 *Kodeksu karnego*, jak również wystąpienia sytuacji, w której nieletni popełnił czyn zagrożony karą wraz z osobą dorosłą, i gdy konieczne jest łączne rozpatrywanie sprawy oraz gdy wszczęto postępowanie po ukończeniu przez nieletniego sprawcę 18 roku życia, władnym do podejmowania decyzji co do nieletniego jest sąd powszechny.

W odniesieniu do stosowania określonych uregulowań prawnych wobec nieletnich, istotnym jest jeszcze zwrócenie uwagi na sytuację, w której mamy do czynienia z bardzo wysokim stopniem demoralizacji nieletniego. Wystąpienie w praktyce tego rodzaju przypadku skutkuje umieszczeniem nieletniego w zakładzie poprawczym, czyli zastosowaniem środka poprawczego (środka o charakterze izolacyjnym), który jest stosowany przez sąd rodzinny względem nieletniego, który po ukończeniu 13, a przed ukończeniem 17 lat dopuścił się czynu karalnego, jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu (art. 10 u.p.n.). W zakładzie poprawczym nieletni przebywa do 21 roku życia, przy czym warunkowo zwolnić go można po 6 miesiącach pobytu. Umieszczenie w zakładzie poprawczym sąd może zawiesić tytułem próby na czas od 1 do 3 lat, stosując wówczas środki wychowawcze (art. 11 u.p.n.). Zastosowanie tego rodzaju „kary” ma na celu zapobieżenie popełnieniu przez nieletniego nowego przestępstwa, ma stworzyć warunki do powrotu nieletniego do normalnego życia, winno odpowiadać dobru nieletniego, ma też uwzględniać interes społeczny. Umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym to zastosowanie najsurowszego środka, jaki przewiduje Ustawa o *postępowaniu w sprawach nieletnich* i tym samym jego zastosowanie jest możliwe jedynie w wypadku popełnienia przez nieletniego czynu karalnego wyczerpującego znamiona przestępstwa. Pozostałymi bezwzględnymi i kumulatywnymi przesłankami stosowania tego środka są właśnie wysoki stopień demoralizacji oraz okoliczności i charakter czynu. Ustawodawca zwraca ponadto uwagę na dwie przesłanki alternatywne o charakterze względnym – zachodzą one, gdy zastosowanie wobec nieletniego innych środków okazało się nieskuteczne lub gdy ich zastosowanie nie rokuje resocjalizacji nieletniego. Ustawodawca podkreślił znaczenie wymienionych przesłanek poprzez użycie słowa „zwłaszcza” (art. 10 Ustawy). Sąd wydający postanowienie o zastosowaniu środka w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym ma możliwość warunkowego zawieszenia jego zastosowania na okres próby wynoszący minimum rok, a maksymalnie 3 lata. Skorzystanie z tego rodzaju możliwości przez sąd warunkowane jest posiadaniem przez organ przypuszczenia, że mimo nieumieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym cele wychowawcze zostaną osiągnięte, przy uwzględnieniu jego właściwości i warunków osobistych oraz okoliczności i charakteru czynu. Warto tutaj zwrócić uwagę na fakt, że o ile zastosowanie środka w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym ma charakter resocjalizacyjny, tak przy zawieszeniu będziemy mówić o realizacji celu wychowawczego. Zastosowanie zawieszenia może być przez sąd cofnięte fakultatywnie w przypadku pogłębiania się demoralizacji nieletniego lub uchylania się przez niego od nałożonych obowiązków bądź nadzoru. Obligatoryjne odwołanie (wprowadzone nowelizacją Ustawy w 2000 roku)

następuje w przypadku popełnienia przez nieletniego przestępstwa wymienionego w art. 10 § 2 *Kodeksu karnego*. W przypadku pomyślnego upływu okresu próby umieszczenie w zakładzie poprawczym z mocy prawa uważa się za niebyłe.

PRAWNE ODDZIAŁYWANIE NA NIELETNIEGO A JEGO DOBRO

Przy stosowaniu przedstawionych w opracowaniu instrumentów prawnych wobec nieletnich ważnym jest zwrócenie uwagi na zasadniczy cel, jaki powinniśmy mieć na uwadze, a mianowicie dobro nieletniego (zob. rozdział: *Stosowanie środków oddziaływania wychowawczo-resocjalizującego i leczniczego wobec nieletnich*). Stosowanie środków ujętych we wspomnianych w treści artykułu uregulowaniach prawnych ma na celu przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich, jak też ułatwienie nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem, powrotu do normalnego życia, o czym wspomina już sama preambuła do *Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, gdzie czytamy:

W dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa stanowi [...] (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228 z późn. zm.).

Kolejne cele do realizacji, na jakie wskazuje Ustawa, to cel związany z profilaktyką rozumianą jako dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich, cel resocjalizacyjny, którego realizacja polega na dążeniu do stworzenia warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź zasadami współżycia społecznego, oraz cel optymalizacyjny związany z umacnianiem funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa.

Uwzględniając powyższe, można stwierdzić, że:

- system sprawiedliwościowy w sprawach nieletnich powinien być jedynie jednym z elementów szerszego systemu zapobiegania i zwalczania przestępczości nieletnich;
- w działaniach podejmowanych wobec nieletnich koniecznym jest unikanie represyjnego nastawienia i kierunkowanie ich na wychowanie i reintegrację społeczną sprawcy;
- należy pamiętać o możliwości stosowania reakcji alternatywnych do formalnego postępowania, w którym jak już wspomniano, powinno się uwzględniać dobro nieletniego i respektować zasadę proporcjonalności;

- izolację nieletniego powinno się stosować jako środek ostateczny, a wykorzystywać tak dalece, jak to tylko możliwe środki umożliwiające nieletniemu pobyt w jego dotychczasowym środowisku (Stańdo-Kawecka, 2007, s. 344).

Stosowanie dostępnych instrumentów prawnych wobec nieletnich sprawia w efekcie, że działania podejmowane wobec nieletnich przynoszą wymierne korzyści w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości, a przede wszystkim zapewniają realizację podstawowych praw przysługujących nieletnim w zakresie ich prawidłowego rozwoju i funkcjonowania w społeczeństwie.

KONKLUZJA

Należy podkreślić, w odniesieniu do polskich regulacji prawnych, że nieletni ponosi odpowiedzialność karną tylko w wyjątkowo i każdorazowo decyduje o tym sąd rodzinny. Przepisy prawne odnoszące się do nieletnich funkcjonują w formie niecharakterystycznej dla prawa karnego. Mam tu na uwadze odchodzenie do podejścia typowo karnistycznego i skupianie się w przypadku nieletnich na realizacji funkcji opiekuńczej oraz wychowawczej, łączonej z elementami zasady sprawiedliwości. Z takim podejściem wiąże się w praktyce gradacja środków, jakie pozostają w dyspozycji sądu, i stosowaniem w kolejności środków oddziaływania wychowawczego, środka poprawczego, a w ostateczności kary wobec nieletniego. Należy pamiętać, że karę wobec nieletniego można stosować tylko w wypadkach przewidzianych prawem i tylko wówczas, gdy inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego (Górecki i Stachowiak, 2000, s. 17–18). Stosowanie takiej zasady to odchodzenie od represji i koncentrowanie się na wychowaniu i szeroko rozumianej reintegracji społecznej nieletniego, czego wyrazem są zasady określone w Ustawie z 26 października 1982 r. podkreślające istotę realizacji wobec nieletnich działań o charakterze wychowawczym, opiekuńczym i resocjalizacyjnym. W tym przypadku należy zwrócić uwagę na specyfikę i wyjątkowość przepisów Ustawy o *postępowaniu w sprawach nieletnich*. Przepisy wymienionej Ustawy wskazują wiele możliwych rozwiązań w przypadku postępowania z nieletnimi i pozwalają na indywidualne podejście do każdego nieletniego.

Regulacje prawne odnoszące się do osób nieletnich mają istotne znaczenie w funkcjonowaniu społecznego systemu opiekuńczo-wychowawczego, przed którym w ostatnich latach staje szereg poważnych wyzwań związanych z obserwowalnym wzrostem przestępczości nieletnich, obniżaniem się wieku inicjacji przestępczej czy też wzrostem ilości spraw o demoralizację. Taka sytuacja rodzi konieczność podejmowania stosownych działań przy wykorzystaniu możliwości, jakie dają obowiązujące uregulowania prawne, ale w taki sposób, aby mieć na względzie dalszy los osoby nieletniej, jej przeszłość, aspekt resocjalizacyjny i ponowną readaptację społeczną.

BIBLIOGRAFIA

- Bałandynowicz, A. (2007). Środki profilaktyczne i probacyjne w zapobieganiu przestępczości nieletnich. *Prokuratura i Prawo*, 3.
- Borowski, R. i Wysocki, D. (2001). *Instytucje wychowania resocjalizującego*. Płock.
- Gaberle, A. i Korcyl-Wolska, M. (2002). *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Gdańsk.
- Górecki, P. i Stachowiak, S. (2000) *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*. Kraków.
- Gromek, K. (2001). *Komentarz do Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Warszawa.
- Grzywińska, K. (2010). Oddziaływania wychowawczo-resocjalizacyjne wobec osób nieletnich. W: S. Bębas (red.). *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*. Radom.
- Lipkowski, O. (1971). *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*. Warszawa.
- Sitkowska, K. (1998). *Odpowiedzialność nieletnich w świetle ustawy oraz orzecznictwa. Komentarz. Orzecznictwo. Ustawa i przepisy wykonawcze*. Bielsko-Biała.
- Słownik języka polskiego, t. 1*. (1982). Warszawa.
- Stańdo-Kawecka, B. (2007). *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*. Kraków.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228 z późn. zm.).
- Zedler, F. (1986). *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*. Warszawa.

INSTRUMENTY PRAWNE STOSOWANE W PRZYPADKACH PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

Słowa kluczowe: nieletni, przestępczość nieletnich, czyn karalny, demoralizacja, środek wychowawczy, środek poprawczy, resocjalizacja

Streszczenie: Istotną kwestią rozważań w zakresie problematyki reagowania na zachowania przestępcze wśród nieletnich jest stosowanie określonych przez prawo środków wychowawczych, poprawczych i leczniczo-wychowawczych. W polskim systemie postępowania z nie-

letnimi sprawcami czynów karalnych wyodrębniamy z jednej strony model pedagogiczno-resocjalizacyjny oparty o przepisy *Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, z drugiej zaś model uwzględniający regulacje *Kodeksu karnego*, przewidujące w wyjątkowych sytuacjach odpowiedzialność nieletnich na prawach dorosłych. Niniejszy artykuł traktuje w swojej treści o zasadach i uwarunkowaniach stosowania środków oddziaływania wychowawczo-resocjalizującego wobec nieletnich, odnosząc się jednocześnie do sytuacji, w których nieletni odpowiada jak dorosły sprawca. Znajomość tego rodzaju zagadnień to w praktyce właściwe postępowanie wobec nieletnich, a co za tym idzie, to także prawidłowa realizacja podstawowych praw przysługujących nieletnim w zakresie ich prawidłowego rozwoju i funkcjonowania w społeczeństwie.

LEGAL INSTRUMENTS USED IN THE REACTION TO JUVENILE DELINQUENCY

Keywords: juvenile, juvenile delinquency, criminal offense, demoralization, way of using educational measures, correctional, resocialization

Abstract: An important consideration in the subject matter of the issue of responding to criminal behavior among minors is to use means specified by the law of educational, correctional and therapeutic education. The Polish system of dealing with juvenile perpetrators of criminal offense is based on the one side on the rehabilitational pedagogical model based on the provisions of the Law on juvenile justice, on the other side the model takes also into account the regulations of the Criminal Code, providing a unique responsibility of minors „like adults“. This article treats in its content the terms and conditions of the way of using educational correctional resocialization measures and their impact on juveniles, referring also to the situation which applies to the juvenile as an adult offender. Knowledge of such subjects will allow in practice a proper handling of juveniles and hence also the correct implementation of the fundamental rights entitlement of minors within their proper development and functioning in society.